

ПРАВОВЕ ГАРАНТУВАННЯ МЕДІА ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

УДК 351.751:070

Постановка проблеми. Одним з чинників, який є обов'язковим вступу в Європейський Союз є незалежна професійна діяльність журналістів. Проблеми правового гарантування тісно переплетені з проблемами забезпечення суспільно значимих інтересів і потреб особи. Оскільки особливості правового гарантування у діяльності медіа обумовлені передусім специфікою останнього. Найбільш значущим розуміння специфіки правового гарантування у діяльності медіа є поєднання громадських інтересів, що визнані та легалізовані державою, державно-владні інтереси, визнані суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями правового гарантування медіа діяльності займаються фахівці: Я. С. Безпала, П. С. Берзін, К.М. Буряк, Л. Є. Василик, Р. В. Вереша, І. С. Заєць, А. П. Закалюк, О.О.Костенко, Г. М. Красноступ, І. П. Лановенко, В. К. Матвійчук, В. А. Новіков, В. І. Павликівський, І. В. Пилипенко, Є. О. Письменський, П. С. Різаненко, В. В. Шаблистий, А. А. Шелест та інші. Праці дослідників роблять значний внесок у теоретичне підґрунтя та розуміння теми. Водночас умови сьогодення зв'язані з воєнним станом і складними соціально-економічними умовами вимагають проведення теоретико-правових досліджень.

Виклад основного матеріалу. В Європейському Союзі інтереси держави відходять на другий план, а на чільне місце ставляться забезпечення, реалізація та захист інтересів суспільства, що обумовлюється специфікою політико-правових ідей та уявлень, найбільш значущих для суспільної свідомості. Такими ідеями є ідеї демократії, первинності суспільства до держави, правової держави, обмеження держави громадянським суспільством, недоторканності власності.

Оскільки сучасне право розвивається у межах гуманістичної парадигми, у суспільствах країн Європейського Союзу як найбільш значущого об'єкта гарантування у праві декларуються права та свободи людини. Саме їх забезпечення декларується, якщо говорити про механізм правового гарантування стосовно рівня організації правового життя суспільства.

Медіа є суттєвим та невід'ємним моментом суспільних відносин. Медіа як феномен представляє значний компонент соціальної взаємодії, необхідність якого визначається характером діяльності людей, реалізується діяльністю журналістів та медіа працівників.

На думку А. А. Манжули та О. Ю. Дрозда, зазначена проблема вимагає глибокого аналізу та систематизації правових, соціологічних і етичних аспектів діяльності журналістів, блогерів та інших медіа-учасників під час правового режиму воєнного стану, що робить її надзвичайно актуальною і важливою для подальших досліджень [1, с. 373].

Важливо наголосити, що діяльність журналістів з об'єкта політичного гарантування перетворюється на об'єкт правового гарантування. Те, що така трансформація справді має місце, підтверджується змінами, які відбуваються у законодавстві. У 2022 році отримав нову редакцію Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста», що набрав чинність у 1997 році [2].

Юридичний захист органами публічного управління має наступні напрями: захист від правопорушень (кримінальних, адміністративних) та інших неправомірних дій громадян, юридичних осіб; захист від неправомірних дій суб'єктів органів публічної влади [3, с. 118-119].

Юридичне гарантування спрямоване на забезпечення законності, по суті воно є юридично опосередкованою діяльністю компетентних органів та посадових осіб держави щодо створення за допомогою визначених чинними нормативно-правовими актами засобів необхідних і достатніх умов для відтворення у реальній практиці законодавчо закріплених моделей відносин. До засобів гарантування в даному контексті, наприклад, можуть бути від-

несені засоби виявлення правопорушень, запобіжні заходи щодо правопорушень, юридична відповідальність, надання правового статусу особи [4, с. 15].

Розуміння гарантій з юридичних позицій додає праву нормативність, обов'язковість та потенційну примусовість. Правове гарантування щодо медіа як юридичне гарантування – це процес, який ініціюється владним суб'єктом. Таким виступає держава, яка визначає посадову особу або орган, на який покладаються обов'язки гаранта.

Наявність незалежного інституту медіа має позитивне значення для держави, оскільки завдяки їй збалансовуються сили, з'являється чітка система стримувань і противаг, що зводить до мінімуму можливість різного роду зловживань. Поряд з тим, справжньою запорукою дотримання гарантій діяльності журналіста виступатиме не лише їх закріплення у декларативному порядку, а дієве забезпечення дотримання, в тому числі шляхом застосування до винних осіб заходів юридичної відповідальності, визначених законом.

Ефективність правового гарантування, яке забезпечується державою, багато в чому залежить від того, наскільки держава справляється з взятою відповідальністю та наскільки ефективними є ті засоби правового гарантування, які знаходяться в розпорядженні та використовуються. Державою може гарантуватися безперешкодна реалізація прав, захист від неправомірних посягань і багато чого іншого. Це обумовлюється тим, що в розпорядженні держави знаходяться ресурси, які не має в розпорядженні жодний інший суб'єкт, який діє у правовому полі. Важливо враховувати те, що державі належить монополія легального застосування примусу, засоби якого дуже ефективно застосовують у процесі правового гарантування.

Однак, обсяг функцій, які реалізуються державою та розв'язуваних завдань у сучасних умовах такий, що держава виявляється не здатною впоратися з ними. На це вказують ускладнення та диверсифікація видів діяльності держави щодо реалізації існуючих функцій і розширення практики делегування державою функцій та повноважень, необхідних для реалізації, недержавним суб'єктам [5].

Здійснення від імені держави недержавними суб'єктами делегованих повноважень щодо реалізації завдань, пов'язаних із правовим гарантуванням, потребує не лише надання широких прав, а й ефективного контролю за суб'єктами, яким делеговано відповідні повноваження. Забезпечити такий ефективний контроль виявляється складно. Організація такого контролю виявляється утрудненою щодо специфіки ідей та цінностей, характерних для масової свідомості.

В умовах визнання первинності суспільства по відношенню до держави та значущості ідеї правової держави поширення набувають уявлення про те, що, перш за все, держава потребує контролю суспільства, а контроль держави над суспільством, навпаки, має бути обмеженим, оскільки надлишковий контроль перешкоджає нормальному розвитку суспільства. Це характерно для діяльності медіа.

Можливості контролю держави над недержавними органами, яким можуть делегуватися та делегуються повноваження, пов'язані із здійсненням правового гарантування щодо діяльності медіа виявляються обмеженими (наприклад, Національна спілка журналістів України).

Специфікою публічно-правового регулювання і юридичним характером правового гарантування визначається те, що, незважаючи на універсальність засобів правового гарантування, у публічному праві вони набувають деякої специфіки. Наприклад, заходи захисту у публічно-правовому регулюванні можуть застосовуватися з ініціативи державно-владних суб'єктів, за відсутності вимоги захисту суб'єкта, який є носієм прав, про що говорить у рішеннях Європейського Суду з прав людини [6].

Управлінський характер гарантування у публічно-правовій сфері створює небезпеку використання державою засобів правового гарантування для вирішення не правових, а політичних завдань. Ця проблема виявляється актуальною через те, що держава за природою є політичною організацією, цілі діяльності політичні, а не правові. Здійснення правового гарантування для досягнення мети, не обумовлених його природою, не тільки визначає неефективність у таких випадках, але й знецінює існуючу систе-

му державно-правового регулювання та чинне право, що породжує правовий нігілізм.

Для публічного права, яке регулює правові гарантії діяльності журналістів і медіа працівників, характерний імперативний спосіб регулювання суспільних відносин.

В умовах, коли людина, її права та свободи визнаються вищою цінністю, система правового гарантування в публічному праві ускладнюється, тому що, визнання людини, її прав і свобод вищою цінністю передбачає визнання пріоритетності приватного, а не публічного. Виникає потреба усунення невідповідності.

Свобода слова в журналістиці розкривається через публічний дискурс, що нормативно розуміється. Він втілює соціально-ціннісну спрямованість журналістики та вписаний у її ідеальний образ незалежного інституту, підзвітного суспільству. Нормативність публічному дискурсу надається головним чином за рахунок включення таких аспектів, як відкритість, критико-забезпечувальний та гуманно-орієнтований характер. Якщо свобода слова посилює нормативні якості публічного дискурсу, вона сприяє виконанню журналістики місії громадського служіння.

Нормативно-регулятивний вимір свободи слова у журналістиці визначається впливом національного правового контексту та етичних норм на реалізацію нормативних якостей публічного дискурсу. На правовому та етичному рівнях спостерігається загальна спрямованість до досягнення повного, точного інформування громадян, яка підтримується ідеєю соціальної ролі журналістики.

У зазначеному аспекті ускладнюючись, система правового гарантування у публічному праві за характеристиками зближується із системою правового гарантування у приватному праві. Оскільки «запуск» механізму правового гарантування незмінно пов'язаний із виникненням нових відносин влади-підпорядкування, чим більше існує гарантій, чим інтенсивнішим є процес правового гарантування.

Правові, економічні, організаційні засади державної підтримки засобів масової інформації визначає Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та

соціальний захист журналіста», відповідно до якого державна підтримка засобів масової інформації – це сукупність правових, економічних, соціальних, організаційних і інших заходів державного сприяння зміцненню та розвитку інформаційної галузі, інфраструктури [7, с. 140].

Незважаючи на те, що визначення об'єкта гарантування та декларування суб'єктом наміру про надання гарантій є універсальною стадією правового гарантування в тому сенсі, що воно виявляється у аналізованому механізмі незалежно від того, про яке право – публічне або приватне – йдеться, засоби офіційного проголошення особливої цінності охоронюваного правом об'єкта.

На думку А. П. Місяць, у демократичному і законотворчому суспільстві зростає значення організаційних гарантій у реалізації прав і свобод громадянина, розвиваються їх форми та методи. Нині, відповідно до Конституції України, широке коло державних органів, посадових осіб і громадських організацій зобов'язані забезпечувати реалізацію прав людини та громадянина [8, с. 214]. У публічному праві виявляється, передусім, у конституційному проголошенні, закріпленні принципів, прийнятті державою зобов'язань щодо гарантування.

Декларування намірів щодо надання гарантій у публічному праві завжди має форму нормативного закріплення щодо специфіки організації системи джерел публічного права, найчастіше йдеться про нормативне закріплення в законодавчих, а не в підзаконних нормативно-правових актах. Такими актами в системі законодавства насамперед є Конституція України та закони, у тому числі «Про медіа» [9; 10].

Для правового гарантування у публічному праві характерно те, що воно протікає у межах нормативно-правового регулювання, причому визначення гарантів, створення правових гарантій і встановлення порядку реалізації може мати місце практично на всіх рівнях регулювання. З цієї обставини система гарантій у публічному праві набуває досить складний характер. Як наслідок, виникають передумови виникнення труднощів із забезпеченням гармонійності системи правового гарантування.

Щодо складності, багаторівневості та розгалуженості системи нормативно-правових актів, які є джерелами публічного права, та того, що вони видаються різними суб'єктами, особливої значущості набуває проблема забезпечення системності та узгодженості актів, що встановлюють правові гарантії і визначають підстави та порядок застосування у публічно-правовому регулюванні щодо правових гарантій діяльності журналістів і медіа працівників.

У процесі правозастосовної діяльності державних органів і посадових осіб не вирішуються питання, пов'язані з визначенням гарантів, на яких покладається відповідальність за забезпечення реалізації моделей, що відображають ідеальний стан об'єктів гарантування, не визначаються підстави та порядок застосування правових гарантій. Названа особливість пояснюється тим, що публічно-правове регулювання – це регулювання дозвільного типу.

Щодо стадії контролю за відповідністю реального стану об'єкта гарантування слід зазначити, що на відміну від приватного права, у публічному праві контроль здійснює сама держава, включаючи адміністративне реагування.

Фактично, такий контроль постає контролем за законністю. У публічному праві однаково широко поширені обидва способи контролю – спостереження за тим, щоб правовідносини, які виникають, розвивалися відповідно до встановлених норм права та конкретизованих в індивідуальних правових актах моделях, і спостереження за належним здійсненням прав і обов'язків у спеціально встановленому правозастосовному провадженні.

Система контролю за відповідністю реального стану об'єктів гарантування нормативно визначеним ідеальним моделям у публічному праві є надзвичайно розгалуженою. Про це свідчить насамперед те, що великий обсяг прав і обов'язків у публічно-правовій сфері реалізується в правозастосуванні.

Держава на законодавчому рівні чітко регламентує основні засади діяльності журналістів в Україні, їх права та обов'язки, порядок акредитації, встановлює юридичну відповідальність, в тому числі кримінальну, за порушення прав і свобод журналістів, перешкоджання їх професійній діяльності, переслідування

журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю, здійснення цензури тощо [11, с. 370].

Висновки. Особливості публічно-правового регулювання у сфері медіа діяльності надають відчутний вплив на характер і механізм правового гарантування. Внаслідок специфіки публічно-правового регулювання його організація здійснюється виключно державою чи суб'єктами, яким надані відповідні функції та повноваження делеговані державою.

Щодо діяльності журналістів можна говорити про існування цілісної системи правового гарантування: незважаючи на те, що стадії механізму правового гарантування носять універсальний характер у тому сенсі, що вони виявляються в аналізованому механізмі незалежно від того, про яке право – публічне чи приватне – йдеться, їх інструментальна основа та змістовне наповнення у зазначеній діяльності набуває істотної своєрідності.

З урахуванням того, що деякі проблеми, які знижують дієвість системи гарантування, можливим і доцільним є реалізація практичних заходів, що забезпечують підвищення ефективності правового гарантування. Велику значущість підвищення ефективності правового гарантування у діяльності журналіста та медіа працівників має вдосконалення чинних нормативно-правових актів, які формально закріплюють правові гарантії і їх реалізацію. Недоліки, допущені у нормотворчій діяльності у процесі конструювання системи гарантій, неможливо компенсувати в індивідуальному правовому регулюванні.

Верховна Рада України ухвалила за основу законопроект № 11321 від 14 січня 2025 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення деяких гарантій діяльності медіа, журналістів та громадян на доступ до інформації», який посилює гарантії діяльності журналістів в умовах воєнного стану. Проект закону посилює правові гарантії діяльності журналістів в умовах воєнного стану [12].

І. Манжула А. А., Дрозд О. Ю. Правове регулювання діяльності журналістів та медіа-працівників в Україні. Держава та регіони. Серія: Право, 2023. № 4 (82). № 372-377.

2. *Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР.* URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/540/97-%D0%B2%D1%80>
3. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та інші. *Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник Вид. 2-е, доповнене.* Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
4. *Посібник з безпеки для журналістів. Посібник для репортерів у небезпечних зонах.* ЮНЕСКО. Київ: Національна спілка журналістів, 2022. 151 с.
5. *Статут Національної спілки журналістів України.* URL. <https://nsju.org/wp-content/uploads/2020/01/nsju-statut.pdf>
6. *Захист журналістів та журналістської діяльності. Європейський Суд з прав людини.* URL. <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/protection-of-journalists-and-journalistic-activities-ukr>
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. *Інформаційне право України : навчальний посібник.* Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
8. Місяць А. П. *Проблемні аспекти реалізації в Україні юридичних гарантій забезпечення прав людини і громадянина.* Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 82. Частина 2. С. 209-214.
9. *Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/97-ВР.* URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. *Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-ІХ.* URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
11. Хорватова О. О., Пухір Ю. І. *Деякі аспекти правового регулювання законної діяльності журналіста в сучасних умовах.* Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 81. Частина 2. С. 366-371.
12. *Законопроект від 14.01.2025 року № 11321 «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення деяких гарантій діяльності медіа, журналістів та громадян на доступ до інформації».* Верховна Рада України. URL. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44362>

Ніцевич О.В. Правове гарантування медіа діяльності: теоретичні аспекти.

У статті на підставі аналізу чинного законодавства та законодавства Європейського Союзу розглянуто теоретичні аспекти правового гарантування медіа

діяльності з позиції публічного права. Зміна професійних стандартів і цінності сучасних журналістів в Україні є важливою темою сучасних досліджень з кількох причин. Розвиток цифрового середовища, технологій виробництва та розповсюдження контенту, зміни в характері роботи в умовах воєнного стану призвели до необхідності переосмислення правових гарантій журналістської діяльності у контексті технологічних змін та нових етичних проблем у роботі журналістів. Зазначене зумовлює актуальність теми. Об'єктом дослідження є нормативно-правове регулювання правового гарантування медіа діяльності. Предметом дослідження є правове гарантування медіа діяльності. У статті використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: метод структурного аналізу, системний та історико-теоретичний методи, формально-юридичний метод, методи порівняльного правознавства та правового моделювання, різні прийоми тлумачення права. Вказано, що правове гарантування – це процес, у межах якого з допомогою покладання на суб'єктів, іменованих гарантами, спеціальних обов'язків і відповідальності забезпечується відтворення у реальних відносинах ідеальних моделей правовідносин, закріплених у нормативних чи індивідуальних правових актах. У забезпеченні ефективного впливу права роль правового гарантування важливо лише тоді, коли йдеться про захист базових правових цінностей таких, як право журналіста на безпечну професійну діяльність, і інші аспекти, які визначені чинним законодавством. Поряд із правовими гарантіями до засобів правового гарантування відносять засоби нормативного та індивідуального правового регулювання, засоби реалізації прав та обов'язків, а також допоміжні засоби, які використовуються для підвищення результативності застосування інших засобів правового гарантування (маються на увазі засоби забезпечувального, відновного та компенсаційного характеру, техніко-юридичні засоби).

Ключові слова: держава, публічне право, правове регулювання, права та свободи, професійна діяльність, суб'єкти гарантування.

Nitsevyeh O.V. Legal guarantee of media activity: theoretical aspects.

The article, based on the analysis of current legislation and the legislation of the European Union, examines the theoretical aspects of the legal guarantee of media activity from the position of public law. Changing professional standards and values of modern journalists in Ukraine is an important topic of modern research for several reasons. The development of the digital environment, technologies for production and distribution of content, changes in the nature of work in conditions of martial law have led to the need to rethink the legal guarantees of journalistic activity in the context of technological changes and new ethical problems in the work of journalists. The above-mentioned determines the relevance of the topic. The object of the study is the theoretical aspects of the legal guarantee of media activity in the context of public law. The subject of the study is the regulatory and legal regulation of the legal guarantee of media activity. The article used general scientific and special methods: the method of structural analysis, systemic and historical-theoretical methods, the formal-legal method, methods of comparative law and legal modeling, various

methods of interpretation of law. It is indicated that legal guarantee is a process within which, by means of entrusting subjects, called guarantors, with special duties and responsibilities, the reproduction in real relations of ideal models of legal relations enshrined in normative or individual legal acts is ensured. In ensuring the effective influence of law, the role of legal guarantee is important only when it comes to protecting basic legal values, such as the right of a journalist to safe professional activity, and other aspects defined by current legislation. Along with legal guarantees, the means of legal guarantee include means of normative and individual legal regulation, means of exercising rights and obligations, as well as auxiliary means used to increase the effectiveness of the application of other means of legal guarantee (meaning means of security, restorative and compensatory nature, technical and legal means).

Keywords: state, public law, legal regulation, rights and freedoms, professional activity, subjects of guarantee.